6. Каталог можливостей від держави. Міністерство економіки України. URL: https://me.gov.ua/Documents/Download?id=cd38b75e-b8d0-4e48-9ad5-451c3181902f

Кміть Віра Мирославівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту;
Львівський національний університет імені Івана Франка

НЕПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Неподаткові платежі є елементом економічної системи країни, допомагають підтримувати рівновагу в державному бюджеті та забезпечувати фінансування різних сфер економіки.

Тема дослідження є особливо актуальною в умовах воєнного стану, оскільки неподаткові надходження є важливим джерелом фінансування державних програм і проектів, таких як соціальний захист, охорона здоров'я, освіта, інфраструктура та інші.

Неподаткові платежі, що надходять до бюджету класифікуються як «фінансово-економічні відносини між сектором державного управління та іншими інституційними одиницями у процесі реалізації неподаткових методів формування доходів бюджету, які виникають за наслідками реалізації або передачі прав власності на державне майно, адміністративного регулювання шляхом сплати дозвільних платежів та здійснення процедур ліцензування, компенсації заподіяної шкоди державі, штрафних санкцій тощо, а також регулювання вартості споживання суспільних благ і послуг через механізм визначення обсягів плати бюджетним установам. Цей вид доходів наділяється функцією балансування за відсутності достатньої кількості об'єктів оподаткування» [1, с. 268].

Важливим є розуміти економічну сутність у відмінності між неподатковими і податковими надходженнями, які слугують базою для обчислення величини податкового навантаження. В умовах воєнного стану значна частина бюджетних надходжень утворюється саме завдяки неподатковим надходженням. Їхня головна відмінність полягає у тому, що при застосуванні механізму їх накопичення, як правило, більшість існуючих податкових правил та принципів не застосовується. Сюди можна віднести такі ключові принципи оподаткування як стабільність, рівномірність, обов'язковість, єдиний підхід та всеохоплюючий характер. Неподаткові платежі в нинішніх реаліях у більшості випадків характеризуються цільовим призначенням, а також необов'язковістю та не систематичністю.

Основна особливість неподаткових надходжень у їх функціональному призначенні. Як правило, вони створюються для певних цілей і спрямовані на вирішення конкретних завдань та, окрім того, вони можуть бути використані для стимулювання певних видів діяльності, наприклад, для залучення інвестицій в певні сектори економіки.

Ще однією особливістю неподаткових надходжень є їхня роль у системі економічних відносин. Вони можуть використовуватись для регулювання взаємодії держави та бізнесу, а також для формування нових форм співпраці між різними учасниками економічного життя. Крім того, неподаткові надходження можуть бути використані для зменшення залежності від зовнішніх джерел фінансування, таких як позики та кредити.

Погоджуємось, що «неподаткові доходи – це врегульовані правовими нормами обов'язкові та добровільні платежі до Державного та місцевого бюджетів, державних цільових фондів, позабюджетних фондів, які вносяться юридичними та фізичними особами, мають, як правило, цільовий, відплатний або компенсаційний характер і не залежать від доходу (прибутку) платника» [2, с. 238].

Неподаткові надходження є частиною системи національних доходів, з одного боку, являють собою внутрішню єдність усієї системи доходів, що склалася за певний період, а з іншого боку, представляють різні її групи та види. Єдність і різноманітність усієї сукупності доходів визначається економічними джерелами національного доходу – різноманітністю національного доходу та особистих доходів, створених у сфері матеріального виробництва. Видів державних доходів є доволі багато, і їх можна класифікувати за різними ознаками, серед яких: об'єкти та суб'єкти економічно-правових відносин; способи, види і форми зарахування; умови акумулювання бюджетних ресурсів тощо.

Неподаткові доходи, на відміну від податків, зборів та інших обов'язкових платежів, часто надходять до цільових фондів держави, а не до бюджетів різних рівнів. Також вони можуть перераховуватися у встановленій пропорції на спеціальні рахунки органів влади чи державних установ, які мають відповідні повноваження. Дані платежі також характеризуються не одностороннім, а двостороннім компенсаційним чи відплатним характером (фіскальні санкції у вигляді штрафів та пені за порушення чинних податкових норм, ресурсні платежі тощо).

Також важливим є той факт, що неподаткові доходи абсолютно незалежні від величини доходу чи прибутку платника податків, оскілки не залежать від результатів його діяльності. Особливістю неподаткових доходів є те, що в окремих випадках вони можуть стягуватися як примусові платежі (штрафи та інші вилучення) як метод мобілізації фінансових ресурсів.

Щодо неподаткових доходів, то вони справляються не усіма суб'єктами господарювання чи окремими громадяни, а лише тими платниками, котрі у своїй діяльності використовують якесь державне майно чи користуються послугами

державних органів, сплачуючи державне мито та інші неподаткові платежі.

До повноправних платників неподаткових платежів, на рівні із суб'єктами господарювання, також відносять низку державних неприбуткових установи, серед яких заклади культури, освіти, медицини тощо. Щодо пересічних громадяни та суб'єктів господарювання, то такі також можуть сплачувати неподаткові платежі добровільно, стаючи власниками державних військових облігацій, орендуючи державне майно чи у інших випадках.

До числа обов'язкових суб'єктів податкових правовідносин, як відомо, належать численні фінансові органи, включаючи регуляторні та контролюючі, які представляють інтереси держави і наділені певними правами та повноваженнями, результатом яких є стягнення різноманітних фінансових санкцій та застосування адміністративних приписів.

Отож, підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що неподаткові платежі, у порівнянні з податковими, можна характеризувати за такими критеріями:

– не залежать від розміру доходу чи прибутку суб'єкта господарювання;

– можуть бути як обов'язковими, так і добровільними, залежно від цільового призначення чи способу мобілізації;

– як правило мають цільове спрямування, а характер платежу може бути як відплатним, так і компенсаційним;

– справляються до державного чи місцевого бюджетів, до цільових фондів держави (Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб тощо), а також на казначейські рахунки державних органів влади;

– стягуються на непостійній та нерегулярній основі.

Правове регулювання неподаткових надходжень залежить від конкретної країни та її податкової системи. Україна, наприклад, має встановлені обмеження щодо неподаткових надходжень відповідно до Податкового кодексу України (далі – ПКУ). *Так, згідно ПКУ, неподатковими надходженнями визнаються [3]:*

– доходи від власності та підприємницької діяльності;

– адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;

– інші неподаткові надходження;

– власні надходження бюджетних установ.

Неподаткові надходження Зведеного бюджету України представлено в табл. 1. Звітні показники виконання неподаткових надходжень бюджету, як свідчать дані табл. 1, відображають процес зростання неподаткових надходжень.

Таблиця 1

Доходи державного бюджету України за статтями доходів (%)

Показники	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Усього доходів	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Податкові надходження	80,12	79,10	85,37	53,14	45,04
Неподаткові надходження	18,70	19,79	13,52	19,38	37,11

Продовження таблиці 1

Доходи від власності та підприємницької діяльності	11,46	11,07	4,32	4,88	4,64
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	1,04	0,91	1,00	0,46	0,53
Інші неподаткові надходження	1,58	1,40	1,39	0,90	1,54
Власні надходження бюджетних установ	4,62	6,41	6,81	13,14	30,40
Доходи від операцій з капіталом	0,02	0,01	0,03	0,03	0
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0,11	0,10	0,10	26,92	16,22
Цільові фонди	0,18	0,02	0,02	0,01	0,02
Офіційні трансферти	0,87	0,99	0,97	0,53	1,61

Джерело: сформовано автором з використанням джерела [4]

Як бачимо з даних рис.1., частка податкових надходжень із початком активних воєнних дій почала різко зменшуватись. Якщо за нормальних умов частка податкових доходів у Зведеному бюджеті перевищувала 80%, то у минулому році вона зменшилась майже удвічі і за ймовірних подальших активних воєнних дій неминучою буде тенденція до зменшення цієї частки в частині бюджетних надходжень.

Як справедливо наголошує К. Швабій «з об'єктивних причин податкові надходження державного бюджету, з одного боку, зумовлені скороченням/припиненням економічної активності суб'єктів господарювання в Україні суттєвим чином скоротились, а видатки на ведення війни в тому числі за рахунок коштів державного бюджету, з іншого боку, значно зросли. Це означає дефіцит коштів, який потрібно фінансувати. За рахунок яких джерел та в якій спосіб це можна робити – надскладне і непросте запитання. Джерела та форми такого фінансування можуть і повинні бути різними. Тут спробуємо розібратись, що конструктивне можна запропонувати в податковій сфері, не зачіпаючи при цьому й без того постраждалих людей та, водночас, корисне для бюджету країни» [5].

За твердженням С. Собчук, «роль неподаткових надходжень у процесі формування доходів бюджету країн світу суттєво різниться. В країнах ЄС дані надходження складають у середньому 9,2-10,8% доходів бюджету, або 4,2-4,9% ВВП, у США – 3,8-6,5% бюджету, або 0,7-1,0% ВВП, у Китаї – третину державних доходів» [6].

Щодо неподаткових надходжень до державного бюджету України, то як бачимо з даних табл. 1., їх частка, навпаки, з початком війни почала стрімко зростати. У період довоєнного стану частка неподаткових доходів не перевищувала 20%, а за результатами минулого року зросла більше, ніж у два рази. Значна частина доходів бюджету була сформована за рахунок офіційних трансфертних надходжень, отриманих від міжнародних організацій (Міжнародного валютного фонду, Світового банку, ЄБРР тощо), від Європейського Союзу та урядів іноземних держав, низки донорських організацій тощо. Нині, на жаль, немає жодної сфери національної економіки,

яка б не постраждала від російської агресії а це, в свою чергу, характеризується значними скороченнями частки податкових доходів бюджету та зростання неподаткових. За таких обставин та умов особливо важливим та нагальним є застосування виваженої податкової політики, яка сприятиме відновленню фінансової стабільності суб'єктів господарювання та їх фіскальної спроможності. Як наслідок, це також сприятиме пожвавленню підприємницької активності та зростанню податкових надходжень. Правове регулювання з боку держави в частині справляння як податкових, так і неподаткових надходжень повинно бути чітким і зрозумілим, а порядок обчислення неподаткових надходжень – простим та доступним і відповідати інтересам суб'єктів господарювання та економіки держави в цілому.

Таким чином, неподаткові надходження є важливою складовою економічної системи, яка має на меті стимулювання розвитку підприємств та забезпечення ефективної роботи на ринку. Вони відіграють важливу роль в економічному житті держави і можуть використовуватися для досягнення різних економічних і соціальних цілей. Їх функціональне призначення і роль в системі економічних відносин визначаються конкретними завданнями, які вони повинні вирішувати, і вимагають грамотного і системного підходу до їх використання.

Список використаних джерел

1. Дем'янишин В.Г., Шаманська О.С. Неподаткові надходження: проблеми та роль у доходах бюджету держави. *Фінансово-кредитна діяльність.* 2011. Вип. 2 С. 268-274.

2. Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін. Податкова система: навч. посіб. / За ред. В.Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.

3. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

4. Зведений бюджет України. Мінфін. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov

5. Швабій К. Податки під час війни та після. *LB.ua* URL: https://lb.ua/blog/kostiantyn_shvabii/517086_podatki_pid_chas_viyni_pislya.html

6. Собчук С. І. Формування неподаткових Надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 80.